

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ชาตกมาลากับชาตกในพระบาลีและอรรถกถา

An Analysis of Relationship of Jatakamala and Jataka

Appearing in Pali and Commentary

พระมหาโกมล แก้วดิ่ง

Phramaha Komon Kaeodueng

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Palisuksabuddhakosa Campus, Thailand

Email: pali.2015kamaro@gmail.com

Received August 31, 2023; Revised October 5, 2023; Accepted October 15, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 4 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ชาตกและชาตกมาลา 2) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าด้านวรรณศิลป์ 3) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าด้านสังคม 4) เพื่อนำองค์ความรู้ไปพัฒนาวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและสังคม ผลการวิจัย พบว่า

1) ชาตกมาลามีความสัมพันธ์ในด้านเนื้อหาที่คล้ายคลึงกับชาตกพระบาลี อรรถกถา กล่าวได้ว่ามีความเป็นไปได้ที่อารยศูรนาจะนำเนื้อหาในชาตกมาลามาจากชาตกพระบาลีแต่เปลี่ยนแปลงการเน้นย้ำหลักธรรมคำสอนให้แตกต่างออกไป 2) คุณค่าทางด้านวรรณศิลป์ คือ ในชาตกทั้ง 3 เรื่องมีความงามในด้านฉันทลักษณ์ และมีรสของอสังการที่เป็นเลิศ แม้แต่การวางตัวละคร การปรับปรุงแก้ไขคำให้มีรสของอสังการยังสามารถแสดงความสุนทรีย์รสออกมาได้อย่างสมบูรณ์ 3) คุณค่าด้านสังคม คือ หลักธรรมในชาตกที่ส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี มีค่านิยมเรื่องความซื่อสัตย์ของภรรยาต่อสามีและเรื่องความอ่อนน้อมถ่อมตน ความเชื่อเรื่องบุญบาป นรกสวรรค์ การประพฤติดุกรรม เพื่อมุ่งแสดงให้เห็นคุณธรรมของพระโพธิสัตว์ในเรื่องของการบำเพ็ญบารมีเป็นหลัก โดยมุ่งเน้นให้พฤติกรรมของพระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้อ่านเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติพัฒนาตนและสังคมให้มีความสุข และ 4) การนำองค์ความรู้ที่ได้ มาออกแบบพัฒนาคน เช่น พิชน้ำเมา ซึ่งโทษของการดื่มน้ำเมานั้นมีมากมายที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน การนำหลักธรรม คือการรักษาศีลอย่างจริงจัง เมื่อสมาทานแล้วตั้งใจรักษาตามสัจจวาจาที่ได้เปล่งออกไป และหนุนด้วยหลักธรรมสำคัญคือขันติ ซึ่งต้องมีจิตใจที่เข้มแข็งโดยประพฤติปฏิบัติตามศีล สัจจะ และ

ชั้นดีที่สมาทานเอาไว้ได้อย่างตั้งใจจริงย่อมสำเร็จผลตามปรารถนาได้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการออกแบบในการนำหลักธรรมดังกล่าวมาใช้ในการป้องกันและบำบัดเกี่ยวกับโรคสุราต่อไป

คำสำคัญ: ความสัมพันธ์; ชาตคามาลา; ชาตกในพระบาลีและอรรถกถา

Abstract

This article aimed 1) to study the historical background of the Jatakamala and Jataka, 2) to analyze the literary value, 3) to analyze the social value, and 4) to utilize the acquired knowledge for the development of Buddhist academic works and society. The study's findings are as follows:

1) Jatakamala is related in terms of content to Jataka in the Pali Tipitaka and its commentaries. It is possible that Aryasura might have borrowed content from Jataka in the Tipitaka but with an emphasis on moral teaching. 2) The literary value in all three Jatakas, there found beauty in terms of rhetoric, and a taste of elegance, even in character placement and refinement of words to completely evoke the aesthetic essence. 3) The social value involves the ethical principles found in Jataka which promote morality, and cultural values in Thai society. It includes virtues such as the fidelity of wives to husbands, humility, confidence in Kamma, the existence of heaven, the virtues for perfection accumulation of the Bodhisatta were emphasized to highlight the Buddha's perfection performance focusing on the Bodhisatta's behavior as hero which encourages the readers to develop themselves and society for peace and happiness, and 4) The application of acquired knowledge designed to develop people is, for example, the harm of alcohol consumption seen abundantly in the present, Dhamma performance such as precept observing with truthful utterance with supporting patience, requires a strong mind for accomplishing morality, truthfulness, and patience as observed intentionally, which results in the successful outcomes as wished. Any required organizations would implement these virtues to prevent and treat alcohol-related diseases etc.

Keywords: Relationship; Jatakamala; Jataka Appearing in Pali and commentary

บทนำ

ภาษาบาลีสันสกฤตเป็นภาษาลำดับเริ่มแรกที่ใช้บันทึกหลักธรรมในพระพุทธศาสนา และคัมภีร์ที่อธิบายหลักธรรมเหล่านั้นล้วนประพันธ์ด้วยภาษาบาลีสันสกฤต หากผู้ศึกษาประสงค์จะศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง จำเป็นต้องเข้าใจหลักภาษาบาลีสันสกฤต เพราะถ้าเข้าใจหลักภาษาแล้วย่อมจะทำให้เข้าใจเนื้อหาของหลักธรรมได้อย่างถูกต้อง และคัมภีร์เหล่านี้มีทั้งที่เป็นร้อย

แก้วและร้อยกรอง อันแสดงถึงภูมิความรู้ความสามารถด้านหลักภาษาของนักปราชญ์ผู้ประพันธ์ อธิบายขยายความหลักธรรมดังกล่าว (सानิตย์ สีนาค และ ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย, 2566) โดยเฉพาะบทประพันธ์ทางวรรณกรรมบาลีสันสกฤตที่เป็นมหากาพย์ของกวีแต่ละท่านนั้น มีความโดดเด่นทางการประพันธ์ที่แตกต่างกันทั้งที่เป็นบทร้อยแก้วและบทร้อยกรอง ความโดดเด่นในบทประพันธ์ที่สื่อถึงความสามารถของกวีแต่ละท่านเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดแรงจูงใจในการอ่าน ค้นคว้าและการประพันธ์งานอื่น ๆ ตามมา (พระอรรถชาติ เดชดำรง, 2566) ทั้งยังก่อให้เกิดกวีรุ่นใหม่ ๆ ตามมาและเกิดวรรณกรรมบาลีสันสกฤตที่ดี ๆ อีกมากมาย รวมถึงชาตกเช่นชาตกมालาด้วย

ชาตก เป็นเรื่องราวที่รวบรวมเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พุทธบริษัทในสมัยพุทธกาล และพุทธสาวกได้ทรงจำสืบทอดกันมาด้วยมุขปาฐะก่อนที่จะมีการจารึกลงเป็นลายลักษณ์อักษรในคัมภีร์พระไตรปิฎก ชาตกมालานั้น เป็นชาตกที่รวบรวมเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าโดยแบ่งตาม “บารมีสิบทัศ” มีทานบารมีเป็นต้น รวม 34 เรื่อง ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับชาตกในคัมภีร์ขุททกนิกาย ตอนที่ว่าด้วย “ชาตก” และ “จริยาปิฎก” ต่างกันตรงที่รูปแบบเรื่องราวกล่าวคือ “ชาตกมालา” นี้เป็นรูปแบบของ “ร้อยกรอง” และ “ร้อยแก้ว” ในการดำเนินเรื่องราว เป็นผลงานการประพันธ์ของอารยศูร (Mishra, 1977) มีทั้งต้นฉบับสันสกฤตและฉบับแปลทิเบตที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน แม้ต้นฉบับจะเป็นภาษาสันสกฤต แต่เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาและแนวหลักคำสอน โดยเฉพาะเรื่อง “บารมีสิบทัศ” แล้ว มีความใกล้เคียงกับพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทมากกว่ามหายาน

การศึกษาชาตกมีหลากหลายวิธี หลายมุมมอง โดยเชื่อมโยงกับศาสตร์หลายสาขาวิชา ซึ่งจะทำให้มีความเป็นศาสตร์มากขึ้น โดยมีการสังเกตการณ์ วิเคราะห์จากข้อมูลจริงที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาที่เป็นต้นแบบแล้วนำกระบวนการในวิชาการต่าง ๆ มาอธิบาย ซึ่งเป็นระบบวิธีการศึกษาที่แน่นอนและมีความเป็นกลาง (พระมหาปริชา บุญทอง, 2566) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาความสัมพันธ์ของชาตกมालากับชาตกพระบาลี อรรถกถา ในประเด็นเหล่านี้คือ ด้านเนื้อหา ไวยากรณ์ คุณค่าด้านบทประพันธ์ อลังการ และคุณค่าด้านค่านิยม ความเชื่อ การประพฤติธรรม และหลักธรรม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ชาตกและชาตกมालา
2. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าด้านวรรณศิลป์
3. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าด้านสังคม
4. เพื่อนำองค์ความรู้ไปพัฒนาวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและสังคม

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบหรือวิธีการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีแนวทางการศึกษาในการจัดเก็บข้อมูลมาเป็นองค์ความรู้เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 รวบรวมเนื้อหาชาดกพระบาลี อรรถกถาและชาดกมาลา

ขั้นตอนที่ 2 จัดสร้างคำศัพท์ที่ประกอบด้วย ธาตุ ปัจจัย และวิภัติ ตามหลักไวยากรณ์ภาษาบาลีสันสกฤต วิเคราะห์คุณค่าด้านบทประพันธ์และอรรถาธิบาย คุณค่าด้านค่านิยม ความเชื่อ การประเพณีวัฒนธรรม และหลักธรรม

ขั้นตอนที่ 3 จัดทำชุดองค์ความรู้เกี่ยวกับชาดกในพระบาลี อรรถกถาและชาดกมาลา

ขั้นตอนที่ 4 สรุปผลการวิจัย พร้อมเสนอแนะประเด็นเพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์ทางวิชาการต่อไป

ขั้นตอนที่ 5 เรียบเรียงเนื้อหาเสนอเป็นรูปเล่ม

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ ได้พบประเด็นที่ตอบวัตถุประสงค์ ดังนี้

ความสัมพันธ์ของชาดกและชาดกมาลา

ผลการวิจัย พบว่า ชาดกพระบาลี อรรถกถา และชาดกมาลา เป็นเรื่องราวด้านสี่สนับสนุนการเผยแผ่หลักคำสอนที่เป็นนามธรรมให้มองเห็นเป็นรูปธรรมได้ง่ายยิ่งขึ้น ชาดกที่นำมาเป็นกรณีศึกษา คือ สุปรารค-ชาดก (สุปรารคชาดกม 14) กุมภชาดก (กุมภชาดกม 17) และกษานติชาดก (กษานติชาดกม 28) เป็นชาดกในชาดกมาลา มีความสัมพันธ์กันในด้านเนื้อหาที่คล้ายคลึงกับชาดกพระบาลี เรื่องสุปรารกชาดก (463) กุมภชาดก (512) และขันตีวาทีชาดก (313) ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายชาดก และในอรรถกถาชาดก โดยนำมาวิเคราะห์ในลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน เฉพาะกุมภชาดกเพื่อเป็นแนวในการศึกษา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ความสัมพันธ์ด้านองค์ประกอบ

องค์ประกอบชาดกที่สำคัญ 5 ประการ คือ ปัจจุบันนิทาน อดีตนิทาน คาถา เวชยากรรมภายิต และสโมธาน สำหรับกุมภชาดก เมื่อนำมาวิเคราะห์ในรายละเอียดต่าง ๆ มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกัน ดังนี้ 1) ปัจจุบันนิทาน กุมภชาดกมมีลักษณะการเปิดเรื่องที่แตกต่างจากกุมภชาดกและอรรถกถากุมภชาดก คือ ไม่มีปัจจุบันนิทานเช่นเดียวกับกุมภชาดก แต่เริ่มต้นเนื้อหาด้วยหลักธรรมที่เป็นสาระสำคัญของเรื่อง ไม่มีการอ้างว่าเป็นพุทธวจนะ 2) อดีตนิทาน องค์ประกอบในส่วนอดีตนิทานทั้งกุมภชาดก อรรถกถากุมภชาดก และกุมภชาดกม มีเนื้อหาล้ายคลึงกัน 3) คาถา กุมภชาดกมมีจำนวน 33 คาถา มีเนื้อหาสอดคล้องกับกุมภชาดกในพระไตรปิฎก ซึ่งมี 31 คาถา กล่าวได้ว่ามีความเป็นไปได้ที่อารยศูรนาจะนำเนื้อหาเรื่องกุมภชาดกม มาจากกุมภชาดกในพระไตรปิฎกนั่นเอง

แต่เปลี่ยนแปลงการเน้นย้ำหลักธรรมคำสั่งสอนให้แตกต่าง 4) เวชยาภรณ์ภษิต กุมภชาตกและ กุมภชาตกม ไม่พบการวิจารณ์ไวยารณหรืออธิบายคาถา แต่พบลักษณะของการอธิบายความคาถา ในอรรถกถากุมภชาตก และ 5) สโมธาน กุมภชาตกมและกุมภชาตกในพระไตรปิฎก ไม่ปรากฏการ สโมธานชาตก ว่าผู้ใดกลับชาติมาเกิดเป็นใคร เพราะเนื้อหาไม่ได้เชื่อมโยงว่าเป็นการแสดงธรรมของ พระพุทธเจ้า ลักษณะการแสดงการสโมธานชาตกนี้พบในอรรถกถากุมภชาตก ในขณะที่อรรถกถา กุมภชาตก ปิดเรื่องด้วยการประชุมชาตก กุมภชาตกและกุมภชาตกม ไม่มีการประชุมชาตก กุมภชาตก ปิดเรื่องโดยเน้นย้ำหลักธรรมที่ต้องการสอน ส่วนกุมภชาตกม ปิดเรื่องโดยการเน้นให้เห็นถึงพระกรุณา อันยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์และหลักธรรมที่ต้องการสอนในลักษณะเดียวกับการเปิดเรื่อง

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของชาตกแล้ว พบว่า กุมภชาตกมมีลักษณะโครงสร้างของชาตก ที่คล้ายคลึงกับกุมภชาตกในพระไตรปิฎก คือ ประกอบไปด้วยอดีตนิทานเป็นหลัก และไม่พบปัจจุบัน นิทาน เวชยาภรณ์ภษิต และสโมธาน แต่กุมภชาตกในพระไตรปิฎก ประกอบด้วยคาถาที่ร้อยเรียงด้วย ภาษาที่สวยงาม 31 คาถา กุมภชาตกม มีลักษณะร้อยเรียงด้วยภาษาที่สวยงามเป็นคาถาจำนวน 33 คาถา ผสมด้วยร้อยแก้ว ในขณะที่อรรถกถากุมภชาตก มีองค์ประกอบตามชาตกอย่างครบถ้วน ซึ่ง แสดงให้เห็นการขยายความให้มีเนื้อหาเพิ่มเติมมากขึ้นต่างจากกุมภชาตก กุมภชาตกมจึงมีลักษณะ เนื้อหาสอดคล้องใกล้เคียงกับกุมภชาตกมากกว่า ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับคุณธรรม ในชาตกเดียวกันยิ่งกว่าการเชื่อมโยงว่าเป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าในอดีตชาติ แต่เปลี่ยนมุมมอง การนำเสนอเนื้อหาตามพระพุทธศาสนาหายาน ทศณะของพระพุทธศาสนาเถรวาทและ พระพุทธศาสนาหายานเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์แตกต่างกัน พระพุทธศาสนาเถรวาทมองว่า หลักการ ของความเป็นพระโพธิสัตว์เป็นเรื่องอดีตนิทาน ยกขึ้นมากล่าวเพื่อเป็นสื่อในการสอน เป็นแรงกระตุ้นให้ กำลังใจและเป็นการเสริมคุณธรรม เพื่อให้ผู้ทำความดีไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคที่ขัดขวางอยู่ พระพุทธศาสนาเถรวาทมองหลักการนี้เป็นทฤษฎี แต่สามารถนำมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ ส่วนพระพุทธศาสนาหายานเห็นว่าหลักการนี้เป็นการปฏิบัติเป็นข้อบังคับโดยตรง ตามแนวทางของ พระโพธิสัตว์จะละเลยไม่ได้ พระพุทธศาสนาหายานจึงเห็นเป็นหลักปฏิบัติ เนื้อหาของกุมภชาตก อรรถกถากุมภชาตก และกุมภชาตกม มีความสอดคล้องกับแนวคิดเบื้องต้นนี้ อรรถกถากุมภชาตก มุ่งให้ความรู้ สร้างศรัทธาและความเข้าใจเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า กุมภชาตกมอธิบายถึง พระกรุณาอันไร้ขอบเขตของพระโพธิสัตว์ในการช่วยเหลือผู้อื่น โดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของตน และชี้ให้เห็นถึงผลแห่งการต็มน้ำเมา อีกทั้งให้ภาพในลักษณะคู่ขนานกันของผู้เสียสละประโยชน์ส่วนตน กับผู้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนของพรานป่า สู่ระกับดาบสวณะจนทำความชั่วต่อบุคคลอื่น กลวิธีการ ประพันธ์ของนักประพันธ์จึงใช้วิธีการประพันธ์ที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจคุณธรรมดังกล่าวได้ง่าย มีลักษณะ ใกล้ตัวผู้อ่านมากยิ่งขึ้น

ความสัมพันธ์ด้านการลำดับเนื้อเรื่อง

ลักษณะการดำเนินเรื่องในกุ่มภษาดกและอรรธกถากุ่มภษาดกมีลักษณะที่แตกต่างจากกุ่มภษาดกมในชาตคมาลา ซึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์โดยลำดับเริ่มตั้งแต่การพรรณนาคุณสมบัติของพระโพธิสัตว์ที่ประกอบด้วยพระกรุณาอันยิ่งใหญ่ตั้งใจจะนำมาซึ่งประโยชน์และความสุขให้แก่ผู้อื่น

กุ่มภษาดก ลำดับเนื้อหาโดยเล่าเรื่องราวย้อนกลับไปถึงเหตุการณ์ที่เป็นเหตุให้พระเจ้า-สรรมมิตร ทรงสนทนากับพราหมณ์ได้สนทนากัน โดยพราหมณ์แสดงโทษของน้ำเมาจนทำให้พระราชาล้มเลิกการเสวยน้ำเมา อรรธกถากุ่มภษาดกยังคงการลำดับเนื้อหาดังเช่นในกุ่มภษาดก แต่เพิ่มการขยายความอธิบายถึงปัจจุบันนิทาน และสรุปเรื่องโดยย่อก่อนที่จะกล่าวถึงเนื้อหาตามกุ่มภษาดกอีกครั้ง พร้อมการขยายความศัพท์และเพิ่มการประชุมชาตคในตอนจบเรื่อง ความซับซ้อนของการลำดับเนื้อหาในอรรธกถากุ่มภษาดก จึงทำให้ผู้อ่านลำดับเรื่องได้ยากกว่า เนื้อหาที่มีการซ้ำซ้อนกัน การลำดับเนื้อหาในกุ่มภษาดกม มีความกระชับดำเนินเรื่องต่อเนื่องตามเวลาที่เกิดขึ้นทำให้เข้าใจได้ง่าย การลำดับเรื่องของกุ่มภษาดกม กุ่มภษาดก และอรรธกถา จึงมีลักษณะที่แตกต่างกัน

รายละเอียดของเนื้อหาในกุ่มภษาดก อรรธกถากุ่มภษาดก และกุ่มภษาดกม แตกต่างกันบ้างแม้โครงเรื่องของชาตคจะมีลักษณะเนื้อหาที่คล้ายกัน คือ ตัวละคร กุ่มภษาดกในพระบาลี อรรธกถา และชาตคมาลา ที่มีบทบาทในเรื่อง 4 ตัวละคร คือ ท้าวสักกะ พราณป่าสุระ ดาบสวรุณะ และพระราชา ท้าวสักกะและพราณป่ากับดาบสเป็นตัวละครที่แสดงให้เห็นลักษณะที่ตรงกันข้ามของผู้ที่ยอมสละประโยชน์ส่วนตน เห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่นเป็นใหญ่กับบุคคลที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนจนมิได้คิดถึงความทุกข์ของคนอื่น ความเสียสละของผู้ประพฤติดุชกรรมกับความเปิ่นผู้ตั้งอยู่ในกองกิเลส กุ่มภษาดกอรรธกถากุ่มภษาดก และกุ่มภษาดกม มุ่งให้ความสำคัญที่ความเป็นผู้มีคุณธรรมของพระโพธิสัตว์เป็นหลัก ส่วนตัวละครคือพระราชา ในกุ่มภษาดก อรรธกถากุ่มภษาดก และกุ่มภษาดกม ใช้คำว่า “พระเจ้าสรรมมิตร (สารวมมิตร)” การระบุชื่อกษัตริย์และชื่อเมืองอย่างชัดเจนช่วยทำให้ความมีตัวตนของพระโพธิสัตว์และเรื่องราวเป็นเรื่องจริงที่อาจเกิดขึ้นได้ในประวัติศาสตร์มากขึ้น ทำให้สามารถสร้างภาพในจินตนาการได้ชัดเจนเหมือนมีหลักฐานที่อ้างอิงที่มาได้ ในความรู้สึกของผู้อ่านอันเป็นการสอดคล้องกับการสร้างให้ผู้อ่านรู้สึกว่าเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ ซึ่งสั่งสมอบรมบารมีมาในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า

หลักธรรมคำสอน เนื้อหาในกุ่มภษาดก มุ่งเน้นแสดงให้เห็นถึงผลกรรมของผู้ที่ประกอบกรรมชั่วต่อผู้ที่เป็นมิตรเป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับเนื้อหาที่มุ่งแสดงให้เห็นผลกรรมที่ชาย 2 คน คือ พราณป่าสุระและดาบสวรุณะผู้ปรุ้งน้ำเมา ซึ่งเป็นสิ่งที่มีโทษเป็นความชั่วให้กับมิตร ผู้ประพันธ์ได้พรรณนาให้เห็นถึงผลกรรมที่ทำนั้นไว้อย่างชัดเจนคือถูกประหารชีวิตตายทั้งคู่ เมื่อพิจารณาเนื้อหาในอรรธกถากุ่มภษาดกแสดงให้เห็นว่า นอกจากการดำเนินเรื่องตามกุ่มภษาดกในพระไตรปิฎกแล้ว อรรธกถากุ่มภษาดกต้องการเชื่อมโยงให้ชาตคเรื่องนี้เป็นเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า แม้จะยังคงยึดคำสั่งสอนไว้ในเรื่องโทษของการดื่มน้ำเมาอันเป็นการประทุษร้ายต่อมิตรดังเช่นในพระไตรปิฎก แต่ใช้การปิดเรื่อง

ด้วยคุณธรรมดังกล่าวรวมกับการกล่าวประชุมชาดกเพื่อเชื่อมโยงว่าท้าวสักกะในอดีตชาติคือ พระพุทธเจ้า พระราชาในอดีตคือพระอานนท์ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ส่วน กุมภชาดก มุ่งเน้นคุณธรรมของพระโพธิสัตว์แสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้มีกรุณาเสียสละประโยชน์ตน และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลักโดยมีความรักสัตว์ทั้งหลายประดุจญาติ รวมทั้งมุ่งให้ความสำคัญที่คุณธรรมของพระโพธิสัตว์และโทษของการดื่มน้ำเมาเป็นหลัก (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2556) นอกจากนี้ในเนื้อหายังมีการพรรณนาถึงลักษณะของพระโพธิสัตว์ที่มีความกรุณา ซึ่งผู้ประพันธ์ปูพื้นเรื่องด้วยการอธิบายให้ผู้อ่านเข้าใจถึงลักษณะอันเป็นผู้มีคุณธรรม นำยกย่องเป็น พื้นฐานก่อนที่จะแสดงให้เห็นถึงคุณธรรมที่ปฏิบัติได้ยากยิ่งเหนือผู้อื่น อีกทั้งยังได้นำเสนอถึงพระ โพธิสัตว์ในฐานะผู้สั่งสอนธรรมะช่วยให้พระราชาและชาวเมืองหลุดพ้นจากความทุกข์โศกอันนับเป็น เนื้อหาที่สอดคล้องกับหลักของพระพุทธศาสนา

การใช้ภาษา

กุมภชาดกและอรรถกถากุมภชาดก นอกจากใช้การบรรยายเพื่อดำเนินเรื่องแล้วยังมุ่งใช้ภาษา ในการพรรณนาให้เห็นภาพของท้าวสักกะผู้ประกอบด้วยความเมตตาโดยใช้การเปรียบเทียบเพื่อให้เกิด ภาพในใจผู้อ่าน เช่น “ถ้าพระเจ้าสรรพมิตรนี้ จักดื่มสุรานั้น ชมพูทวีปทั้งสิ้นจากพินาศฉิบหาย เรา จะต้องแก้ไขโดยประการที่ท้าวเธอจะดื่มน้ำ” แสดงถึงความเมตตาต้องการที่จะช่วยเหลือผู้คน สำหรับ อรรถกถากุมภชาดกนอกจากจะมีสำนวนภาษาตามเนื้อหาจากกุมภชาดกแล้ว ในส่วนของการอธิบาย เพิ่มเติมจะเป็นการใช้ภาษาในลักษณะของการบรรยายและอธิบายเพื่อให้ข้อมูลเป็นหลักซึ่งไม่ปรากฏใน ชาดกพระบาลี เช่น “พระราชาทรงดำริว่า ถ้าน้ำสุราเป็นยาพิษ แมวเหล่านี้อคงตาย ชะรอยจะมีสร้อย เราจักลองดื่มมันดู” (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และยังมีพระพุทธรูปที่เป็น พระคาถาซึ่งประกอบด้วยฉันทประเภทต่าง ๆ ถึงพร้อมด้วยสัททาลังการ และอรรถาลังการ ที่ไพเราะ งดงามและประณีตเป็นการเพิ่มเติมวรรณศิลป์นอกเหนือไปจากเนื้อหาทางด้านคุณธรรมที่ชาดกแต่ละ เรื่องมุ่งนำเสนอ ส่วนกุมภชาดก เป็นชาดกเรื่องหนึ่งในชาดกมาลาที่อารยครูประพันธ์ขึ้น เป็นเหมือน พวงมาลาเพื่อบูชาสรรเสริญพระโพธิสัตว์ ลักษณะคุณค่าในทางวรรณศิลป์ที่ผู้ประพันธ์สร้างสรรค์ด้วย ภาษาที่ประกอบด้วยสัททาลังการ และ อรรถาลังการ นับเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้กุมภชาดกมอบคุณค่า น่าอ่าน เป็นการเพิ่มเติมวรรณศิลป์นอกเหนือไปจากเนื้อหาทางด้านคุณธรรมที่กล่าวมาแล้ว สอดคล้อง กับที่กล่าวว่าพระสูตรฝ่ายมหายานซึ่งแต่งขึ้นจะมีลีลาหนักไปในแนววรรณคดีและมีสุนทรียภาพอัน ไพศาล ทั้งนี้เพื่อให้เกิดรสนิมิตประทับใจของประชาชน พระโพธิสัตว์ส่วนมากจึงประดับไปด้วยอสังการ วิภูษิตาภรณ์ต่าง ๆ อันเป็นสัญลักษณ์ของพระวาทสนมโสมณะ ฝ่ายมหายานมิได้คำนึงเรื่องใดมาก เท่ากับเรื่องพระโพธิจิตซึ่งผูกพันมุ่งมั่นต่อพระโพธิญาณ ฉะนั้น ในบางกรณีพระวาทสนมที่มีพระโพธิจิต จึงถูกยกย่องเทิดทูนเหนือพระภิกษุสงฆ์ที่ไม่มีอุดมคติมุ่งมั่นต่อพระโพธิญาณ (Phoprasitsat, 1991) กุมภชาดก จึงแสดงให้เห็นเมตตาบารมีและทานบารมีของพระโพธิสัตว์ ซึ่งมุ่งยึดประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น แก่ผู้อ่านมากกว่าประโยชน์ของตนเอง การมุ่งเน้นให้เห็นถึงคุณธรรมที่เป็นการบำเพ็ญบารมีของ

พระโพธิสัตว์ในอดีตชาติจึงเป็นคุณธรรมสำคัญที่แสดงให้เห็นความเป็น “พระโพธิสัตว์” ที่ต้องมีคุณธรรมทางด้านเมตตาเหนือกว่าบุคคลทั่วไป โดยร้อยกรองเป็นกาพย์ (กาเวย) ที่งดงามและประณีต

จากการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาของชาดกที่นำมาเป็นกรณีศึกษาที่ผ่านมา สรุปได้ว่า ชาดกทั้งในพระบาลี อรรถกถา และชาดกมาลา มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทั้งด้านเนื้อเรื่อง คุณค่าด้านวรรณศิลป์และคุณค่าด้านสังคม อันสามารถนำมาตอบวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ มีรายละเอียดต่อไปนี้

ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ชาดกและชาดกมาลา

ผลการวิจัย พบว่า ชาดกเป็นเรื่องเก่าแก่เกิดก่อนสมัยพุทธกาล ซึ่งนิยมเล่าสืบต่อกันมาด้วยมุขปาฐะ นักปราชญ์หลายท่านที่มีความเห็นว่าชาดกเป็นเรื่องเก่าแก่เกิดก่อนสมัยพุทธกาล เช่น ยวาทธรรมา เนห์รู มีความเห็นว่า ชาดกในรูปโฉมที่เราเห็นกันอยู่ในปัจจุบันเกิดขึ้นหลังจากพระพุทธองค์ได้เสด็จดับขันธ-ปรินิพพานไปแล้ว เชื่อกันว่าชาดกเป็นเรื่องที่พรรณนาถึงชีวิตของพระพุทธเจ้าในชาติก่อน ๆ ชาดกได้กลายเป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญในวรรณคดีพระพุทธศาสนา แต่เป็นที่ประจักษ์แจ้งว่าชาดกเป็นเรื่องเก่าแก่ซึ่งเกิดขึ้นในอินเดียก่อนครั้งพุทธกาล และด้วยเหตุนี้จึงเป็นประโยชน์แก่เรามากในการศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับชีวิตชาวอินเดียในครั้งกระโน้น (Nehru, 1972) ประวัติความเป็นมาของชาดกนั้นเป็นการยากที่จะสืบสาวที่มาของชาดกแต่ละเรื่อง เนื่องจากชาดกมีมากมายถึง 547 เรื่อง ดังนั้น ชาดกในพระไตรปิฎกแท้ ๆ นั้นเป็นศาลาล้วน ด้วยเหตุที่ชาดกในพระไตรปิฎกเฉพาะข้อความภาษิตไม่ได้ระบุเหตุการณ์ว่าพระพุทธเจ้าตรัสที่ไหน และมีเนื้อความที่สมบูรณ์ว่าอย่างไร ในสมัยต่อมาพระอรรถกถาจารย์จึงได้แต่งอรรถกถาเป็นร้อยแก้วห่อหุ้มศาลาเอาไว้อีกชั้นหนึ่ง เพื่ออธิบายเนื้อเรื่องเพิ่มเติมว่า พระพุทธองค์ตรัสเรื่องนั้นที่ไหน ว่าด้วยเรื่องอะไร เพื่อทรงแสดงหลักธรรมอะไร และทรงแสดงแก่ใคร รวมทั้งบทสโมธาน คือบทสรุปว่า ผู้นั้น ผู้นี้ กลับชาติมาเกิดเป็นใคร ในสมัยพระพุทธเจ้าอรรถกถาดังกล่าวเรียกว่า “ชาตักกัลลิกา” หรือ “อรรถกถาชาดก” ชาดกทุกเรื่องประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ 5 ส่วนซึ่งอยู่ในโครงสร้างของชาดก โดยทั่วไปเชื่อกันว่าอรรถกถาจารย์ได้มีมาตั้งแต่สมัยเดิมต่อมาในช่วง พ.ศ. 965 เมื่อพระพุทธโฆษาจารย์เดินทางไปแปลอรรถกถาจากภาษาสิงหล เป็นภาษาบาลี จึงได้รวบรวมอรรถกถาชาดกฉบับปัจจุบันขึ้นด้วย (Pengphala, 1987)

ชาดกมาลา ประพันธ์เป็นร้อยกรองภาษาสันสกฤตในรูปแบบของกถา หรือที่เรียกว่า “จัมพู” (Campū) แม้ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่า อารยศูร ผู้ประพันธ์ชาดกมาลาเป็นใครและเกิดเมื่อใด แต่จากหลักฐานที่ปรากฏ อารยศูร อาจจะมีชีวิตอยู่ตั้งแต่คริสต์ศักราชที่ 3 หรือ 4 เป็นต้นไป ที่นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาได้ศึกษาเล่าเรียนภาษาสันสกฤตและประพันธ์ผลงานตามแบบไวยาकरणปาณินิ เช่น อัศวโฆษ, นาถารชุน, อารยเทว, อลังคะ, วสุพันธ์, อารยศูร, กเศเมนทระ และอีกหลายท่าน (Mishra, 1977) หรือก่อนคริสต์ศักราชที่ 4 (Vaidya, 1959) อารยศูรเป็นผู้ทรงคุณธรรม มีความรู้แตกฉานในพระพุทธศาสนา มีชื่อเสียงปรากฏไปถึงประเทศทิเบต เมื่อภิกษุอี้จิง (I-tsing) จาริกไปอินเดีย (ช่วง พ.ศ. 1214–1238) ได้กล่าวอ้างถึงชาดกมาลาไว้ (Aryasura, 1998) ภายในถ้ำ อชันต้า มีการอธิบายเล่าเรื่องภาพจิตรกรรมด้วยบทร้อยกรองในชาดกมาลาของอารยศูร ซึ่งจารึกเหล่านี้สร้าง

ในคริสต์ศักราชที่ 6 (Vaidya, 1959) นอกจากนี้ ยังมีภาพสลักเรื่องราวจากชาดกมาลาปรากฏอยู่บนผนังด้านในของระเบียงชั้นที่ 1 ที่สถูปบุโรพุทโธ (Borobudur) บนเกาะชวา ประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งเป็นสถูปในคติพุทธศาสนานิกายมหายานที่สร้างขึ้น ในตอนปลายของพุทธศตวรรษที่ 14 หรือระหว่างพุทธศตวรรษที่ 15 (Miksic & Tranchini, 1996) นอกจากนั้น ชาดกมาลายังมีผู้แปลเป็นภาษาจีนในคริสต์ศักราช 434 อีกด้วย ดังนั้น ชาดกมาลา คงจะประพันธ์ขึ้นก่อนเวลาเหล่านั้นซึ่งน่าจะอยู่ในราวคริสต์ศักราชที่ 350–400 (Vaidya, 1959)

วิเคราะห์คุณค่าด้านวรรณศิลป์

ผลการวิจัยพบว่า พบว่า คุณค่าทางด้านวรรณศิลป์ คือ ความไพเราะของบทประพันธ์ซึ่งอาจทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ ความรู้สึกและจินตนาการตามรสความหมายของถ้อยคำและภาษาที่ผู้ประพันธ์เลือกใช้เพื่อให้มีความหมายกระทบใจผู้อ่าน วรรณคดีบาลีสันสกฤต เรียกการประดับตกแต่งที่ทำให้บทกวี มีความไพเราะว่า “อลังการ” ทั้งนี้ คำศัพท์ที่ประกอบเป็นบทประพันธ์ล้วนริเริ่มมาจากหลักไวยากรณ์โดยใช้สูตรต่าง ๆ ในคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีสันสกฤต มาประกอบรูปศัพท์ต่าง ๆ ทั้งบทนามและบทกริยา เพื่อนำมาร้อยเรียงเป็นประโยคคำพูด ดังนั้น ผลงานที่ปรากฏทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองล้วนมาจากการประกอบรูปศัพท์ตามขั้นตอนการทำตัวของสูตรไวยากรณ์ ชาดกที่นำมาเป็นกรณีศึกษาเป็นหนึ่งในผลงานที่ได้ประพันธ์เป็นบทร้อยกรองเป็นไปตามสูตรไวยากรณ์บาลีสันสกฤต ผู้วิจัยขอสรุปการศึกษาวิเคราะห์ด้านไวยากรณ์ ฉันทลักษณ์ และอลังการไปตามลำดับ โดยเฉพาะคัมภีร์ไวยากรณ์นั้น ขอเน้นเฉพาะคัมภีร์อัฐภษาของปาณินิ ซึ่งเป็นคัมภีร์ต้นแบบของคัมภีร์ไวยากรณ์ทั้งภาษาบาลีและสันสกฤตในยุคต่อมา

คัมภีร์ไวยากรณ์ของปาณินิ ได้รับการยอมรับในระดับสากลเกี่ยวกับการวิเคราะห์ภาษาสันสกฤตอย่างลึกซึ้ง มีสูตรเป็นกฎอธิบายโครงสร้างของคำอย่างชัดเจน เป็นการศึกษาและอธิบายตามที่ได้สังเกตเห็นจริง ได้รับยกย่องว่าเป็นคัมภีร์ไวยากรณ์เล่มแรกที่ศึกษาภาษาในแนววิทยาศาสตร์ และวิเคราะห์ภาษาได้สมบูรณ์ที่สุด โดยใช้สูตรควบคุมและเชื่อมสัมพันธ์กับสูตรได้อย่างละเอียด ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของทฤษฎีภาษาศาสตร์สมัยใหม่

ส่วนประกอบที่เป็นบทต่าง ๆ ปรากฏในชาดกทั้ง 3 คือ บทสนธิ บทนาม บทอภัยยศัพท์ บทสมาส บทตัทธิต บทกริยาคุมพากย์ บทกิต สรุปคือ การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างคำในชาดกทั้ง 3 เรื่องตามสูตรกระจายนะและปาณินิ มีความละเอียดลึกซึ้งด้านหลักไวยากรณ์อย่างมาก ภาษาบาลีสันสกฤตเป็นภาษาหนึ่งที่นับว่ามีความละเอียดลึกซึ้งและได้ผ่านการปรับปรุงแก้ไขมาเป็นอย่างดีทั้งในด้านเสียง อักษร และหลักไวยากรณ์เอง

ฉันทลักษณ์เป็นหลักการประพันธ์ประเภทร้อยกรองเรียกว่า ปรัชชะ สุปปารกชาดก กุมภชาดก และขันตีวาทีชาดก ในชาดกพระบาลี มีจำนวน 48 บท ประกอบด้วยคาถา 6 ประเภท และในชาดกมาลา จำนวน 135 บท ประกอบด้วยคาถา 21 ประเภท รวมทั้งสิ้น 183 บท ประกอบ ด้วยคาถา 23 ประเภท คาถาในชาดกทั้ง 3 เรื่อง ประกอบด้วยฉันทประเภต่าง ๆ ดังนี้

1) อุปชาติ จำนวน 88 บท

2) อนุฎฐาณันท์ 8 พยางค์ จำนวน 46 บท ประกอบด้วย (1) ปถยาวัตตะ จำนวน 32 บท (2) ตติยมการวิปูลา จำนวน 5 บท (3) ปฐมสการ ตติยมการวิปูลา จำนวน 2 บท (4) วัตตะ จำนวน 2 บท (5) ปฐมกการวิปูลา จำนวน 1 บท (6) ปฐมนการ จตุตถการวิปูลา จำนวน 1 บท (7) ปฐมกการ ปัญจิมการวิปูลา จำนวน 1 บท (8) ตติยมการวิปูลา จำนวน 1 บท (9) ตติยนการวิปูลา จำนวน 1 บท

3) ชคติณันท์ 12 พยางค์ จำนวน 23 บท ประกอบด้วย (1) วังส์ฐฐะ จำนวน 21 บท (2) ปมิตกข-
รา จำนวน 1 บท (3) ทุตวิลัมพิตะ จำนวน 1 บท

4) ลักกริณันท์ 14 พยางค์ จำนวน 10 บท ประกอบด้วย (1) วสันตติลกา จำนวน 9 บท
(2) ปหรณกลิกา จำนวน 1 บท

5) ชคติณันท์ 12 พยางค์ และอติชคติณันท์ 13 พยางค์ จำนวน 4 บท เป็น ปุปิตัดคา

6) ติฎฐาณันท์ 11 พยางค์ จำนวน 3 บท ประกอบด้วย (1) สาลินี จำนวน 2 บท (2) อินท-
วชิระ จำนวน 1 บท

7) อติชคติณันท์ 19 พยางค์ จำนวน 3 บท เป็น สัททูลวิกกีพิตะ

8) ติฎฐาณันท์ 11 พยางค์ และชคติณันท์ 12 พยางค์ จำนวน 2 บท เป็น อปรวัตตะ

9) อัจจุฎฐิณันท์ 17 พยางค์ จำนวน 2 บท เป็น ลิขริณี

10) อติชคติณันท์ 13 พยางค์ จำนวน 1 บท เป็น ปทสลิณี และ 11) อติลักกริณันท์ 15 พยางค์
จำนวน 1 บท เป็น มาลินี

อลังการ หมายถึง เครื่องประดับตกแต่งบทประพันธ์ โดยใช้ถ้อยคำที่ไพเราะและโวหารที่มีความหมายละเอียดลึกซึ้ง ซาดกทั้ง 3 เรื่องนี้เพียบพร้อมด้วย 1) สัททาลังการ 10 ประเภท คือ (1) ปสาทคุณ (2) โอชคุณ (3) มรุตตาคุณ (4) สมตาคุณ (5) สุขุมาลตาคุณ (6) สิลเสศคุณ (7) อุทารตาคุณ (8) กันตาคคุณ (9) อัถพยัตติคุณ (10) สมาธิคุณ 2) อัถถาลังการ ในซาดกทั้ง 3 เรื่อง มี 3 ประเภท คือ (1) รูปกาลังการ การแสดงความเป็นสิ่งเดียวกันระหว่างอุปมานะและอุปไมย (2) อุปมาลังการ การเปรียบเทียบความเหมือนกันระหว่างสิ่งสองสิ่ง และ (3) รสือลังการ อลังการมีอรรถรส กล่าวคือ ประพันธ์ให้เกิดรสต่าง ๆ มีสังคารรส เป็นต้น

วิเคราะห์คุณค่าด้านสังคม

ผลการวิจัย พบว่า เรื่องราวในซาดกที่นำมาเป็นกรณีศึกษาเป็นเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา กล่าวถึงหลักธรรมที่ส่งเสริมสนับสนุนขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมในสังคมไทย ได้เป็นอย่างดี โดยจะศึกษาในประเด็นเหล่านี้ คือ ค่านิยม ความเชื่อ การประพฤติธรรม และหลักธรรมในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ เป็นลำดับดังต่อไปนี้

1) ค่านิยมในสังคมไทย ค่านิยม มักเกิดจากกระแสความรู้สึกของคนในสังคม ที่ให้การยอมรับและให้คุณค่าแก่สิ่งใดทั้งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม ส่งผลให้เป็นที่ควรค่าแก่การครอบครองหรือควรแก่การปฏิบัติ โดยขอยกค่านิยมในเรื่องความซื่อสัตย์ของภรรยาต่อสามี และค่านิยมเรื่องความ

อ่อนน้อมถ่อมตน ดังนี้ (1) ค่านิยมในเรื่องความซื่อสัตย์ของภรรยาต่อสามี ค่านิยมในเรื่องความซื่อสัตย์ของภรรยาต่อสามี ปรากฏในเรื่องกุมภชาดก ยังคงมีปรากฏอยู่ในสังคมไทย ทำให้ครอบครัวและสังคมมีความสงบสุข หากภรรยาไม่ซื่อสัตย์ต่อสามี ทำให้ทั้งตนเอง ครอบครัวและสังคมมีความเดือดร้อน ซึ่งแท้จริงแล้วทั้งสามีและภรรยา ควรมีความซื่อสัตย์ต่อกัน ให้เกียรติ เคารพซึ่งกันและกัน (2) ค่านิยมเรื่องความอ่อนน้อมถ่อมตน การอยู่ร่วมกันของคนในสังคม สิ่งหนึ่งที่ขาดไม่ได้ คือการอ่อนน้อมถ่อมตน ต้องรู้จักประมาณตน ปรากฏในเรื่องสุปปารกชาดก ที่พ่อค้าทั้งหลายรู้จักการประมาณในความรู้ความสามารถของตน ในการทำงานหรืออยู่ร่วมกับคนในสังคม จำเป็นจะต้องรู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน

2) ความเชื่อในสังคมไทย ความเชื่อ หมายถึงความรู้สึกลึกซึ้งของคนในอดีตที่สืบทอดติดต่อกันมา และมีผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มชน โดยไม่คำนึงถึงเหตุผล ความเชื่อจะมีลักษณะสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น (Damnoen et al., 2021) ความเชื่อดังกล่าวที่สอดคล้องกับชาดก เช่น ความเชื่อเรื่องบุญบาป นรกสวรรค์ คนในสังคมไทยจะถูกปลูกฝังเรื่องนี้มาตั้งแต่วัยเด็ก โดยพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ญาติผู้ใหญ่ จะอบรมสั่งสอนเด็กให้มีความเชื่อในเรื่องศีลธรรม (บุญมี แท่นแก้ว, 2542) อันสืบเนื่องมาจากความเชื่อในเรื่องบุญบาป เรื่องการเวียนว่ายตายเกิด สอนเรื่องการทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เมื่อเป็นผู้ใหญ่ ความเชื่อนี้ยังคงมีอยู่ในคนไทยแทบทุกคน ซึ่งปรากฏอยู่ในชาดกแทบจะทุกเรื่องมีตัวอย่างเช่นเรื่องสวรรค์ ในกุมภชาดก เรื่องกรรมในขันติวาทีชาดก (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พุทธศาสนิกชนทั่วไปล้วนมีความเชื่อในเรื่องบุญบาป นรกสวรรค์ จึงได้ปฏิบัติธรรมเพื่อทำให้จิตใจมีความสงบสุขในชาติปัจจุบัน และสะสมบุญกุศลไปสู่โลกหน้าคือสวรรค์ เหล่านี้เป็นตัวอย่างของความเชื่อในเรื่องบุญบาป นรกสวรรค์ ที่ยังคงมีอยู่ในวิถีชีวิตคนไทย (อุดมชัย ปานาพุทธ และคณะ, 2566)

3) การประพடுத்தธรรม การประพடுத்தธรรมถือว่าเป็นการรักษาจิตที่ต้องส่องแสงเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันยามถึงคราวตกทุกข์ได้ยาก ย่อมได้รับความช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ แม้แต่เทวดายังต้องมาช่วยให้รอดปลอดภัย ปรากฏในกุมภชาดก ผู้ที่ประพடுத்தธรรมแล้วพ้นภัยเมื่อยามตกทุกข์ ปรากฏในสุปปารกชาดก การงดเว้นจากการดื่มน้ำเมาอันถือเป็นการรักษาศีลทำให้บ้านเมืองมีความสงบสุข ปรากฏในกุมภชาดก นอกจากนี้ ยังปรากฏการประพடுத்தปฏิบัติขั้นตติธรรม คือ ความอดทนอดกลั้นแม้ถูกทำร้ายก็ไม่คิดร้ายต่อผู้กระทำผิดและยังให้อภัยเขา ปรากฏในขันติวาทีชาดก

การประพடுத்தธรรมนั้นยังคงมีอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทย เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา โดยได้อาศัยสื่อจากเรื่องราวในชาดกนำมาใช้ในการถ่ายทอดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้อย่างเหมาะสมกลมกลืน เห็นได้ว่าหลักธรรมจากชาดกเหล่านี้ ยังส่งเสริมสนับสนุนขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรม และมีประโยชน์ต่อวิถีชีวิตของคนไทยอยู่เป็นอันมาก

4) หลักธรรมในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ชาดกทั้ง 3 เรื่องได้แสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีและมุ่งแสดงให้เห็นคุณธรรมของพระโพธิสัตว์ในเรื่องของการบำเพ็ญบารมีเป็นหลัก (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โดยมุ่งเน้นให้พฤติกรรมของพระโพธิสัตว์เป็น

แบบอย่างที่ดีให้กับผู้อ่านเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติพัฒนาตน พัฒนาคนและสังคมให้มีความสุข ทั้งนี้ สุปารกะ ท้าวสักกเทวราช และกุนทลดาบสโพธิสัตว์มุ่งแสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญทานบารมี ศิลบารมี ปัญญาบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี และเมตตาบารมี โดยเฉพาะเมตตาบารมี คือความรัก เห็นประโยชน์ของผู้อื่นเป็นสำคัญ เป็นคุณธรรมที่ทำให้สัตว์โลกเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดความรักความปรารถนาดี ความสุขแก่อีกใคร่ ช่างเมืองและโลก ซึ่งได้แสดงให้เห็นคุณธรรมอันเป็นเลิศของพระโพธิสัตว์ซึ่งมิได้มีความล่งใจแต่อย่างใดในการจะช่วยเหลือสัตว์โลกผู้เดือดร้อนนั้น ๆ เพื่อให้สามารถช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นจากความทุกข์ได้จนสำเร็จ

นอกจากนี้ยังสอดแทรกคำสั่งสอนที่แสดงให้เห็นผลของผู้ที่ทำความชั่วไว้อย่างชัดเจน ลักษณะการแสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นหลักจึงเป็นไปตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นเหตุให้เกิดพุทธานุภาพ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2556) บุคคลที่จะบรรลุพุทธานุภาพได้ต้องผ่านการบำเพ็ญจริยธรรมแห่งพระโพธิสัตว์มาก่อน จึงกล่าวได้ว่าการบำเพ็ญจริยธรรมของพระโพธิสัตว์เป็นเหตุ พุทธานุภาพเป็นผล หลักแห่งโพธิสัตว์จริยานั้นถือว่าจะต้องโปรดสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นจากทุกข์ พระโพธิสัตว์จึงถือว่าเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในพระพุทธศาสนา ชาดกทั้ง 3 เรื่องได้สอดแทรกให้เห็นถึงผลดีของการปฏิบัติตามหลักธรรมต่าง ๆ และโทษของการไม่มีคุณธรรมนั้นซึ่งมนุษย์ทุกคนสามารถพบเหตุการณ์เช่นนี้ในชีวิตประจำวัน และล้วนแล้วแต่ทำให้ชีวิตประสบสุขหรือทุกข์ต่าง ๆ ทั้งสิ้น คุณธรรมที่สอดแทรกอยู่ในชาดกทั้ง 3 เรื่องเพื่อสอนผู้อ่าน คือ การให้ทาน รักษา ศิล ความเมตตา กรุณา ความซื่อสัตย์สุจริตและความอดทน บทประพันธ์ที่ร้อยกรองด้วยวิธีการและลีลาการประพันธ์ที่มีระเบียบทางภาษาอันงดงามประณีตประหนึ่งพวงดอกไม้ทั้งงดงาม เพื่อเป็นเสมือนดอกไม้บูชาพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์อีกทั้งยังช่วยให้ผู้อ่านได้รับสารธรรมผ่านความไพเราะงดงามของถ้อยคำภาษาด้วย

การนำองค์ความรู้ไปพัฒนาวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและสังคม

ผลการวิจัย พบว่า การศึกษาข้อมูลจากชาดกทั้ง 3 เรื่องที่นำมาเป็นกรณีศึกษานั้น หลักธรรมที่พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีเพื่อประโยชน์สุขแก่สัตว์โลกปรากฏหลายอย่างตามที่กล่าวมาแล้ว ขอนำเรื่องสุราคือการดื่มเมาที่ปรากฏในกุ่มภชาดกมาเป็นประเด็นหลักในการบำเพ็ญศิลปบารมี สัจจบารมี และขันติบารมี เพื่อความสงบสุขของตน คนในสังคม และประเทศชาติ

ศิลป คือ การรักษาภาวะให้เป็นปกติ การดื่มเมาหรือใช้สารเสพติดทุกชนิดเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตผิดปกติ จึงเป็นสิ่งที่พึงหลีกเลี่ยง เนื่องจากมีโทษต่อตัวเองและคนรอบข้างและที่สำคัญคือหนึ่งในศีล 5 ที่เป็นศีลประจำโลกนั้น ข้อสุดท้ายคือไม่ดื่มเมาและสิ่งเสพติด เพราะนำมาซึ่งความประมาท อันถือเป็นข้อที่สำคัญที่สุดในศีล 5 ข้อนั้นด้วย (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539; พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2556)

สัจจะ หมายถึง ความจริง คือ พูดอย่างไรก็รักษาคำพูดเอาไว้ ทำไว้อย่างไรก็แจ้งไปตามที่ทำนั้น หรือได้เห็นสิ่งใดก็รับว่าเห็นสิ่งนั้น สัจจะนี้มีลักษณะเป็นความซื่อตรง คำพูดจริงเป็นสัจจวาจา

ตรงกันข้ามกับการพูดเท็จ สัจจะที่ปรากฏในชาดก คือพฤติกรรมแสดงออกโดยความเห็นภาวะที่จริง ลักษณะของสัจจะเป็นธรรมะที่แสดงถึงความเป็นจริง และความเป็นจริงที่มีอยู่เช่นนั้น เรื่องสัจจะนี้ ปรากฏในสุปปรกชาดกที่สุปปรกโพธิสัตว์ช่วยเหลือพ่อค้าและคนเรือทั้งหลาย ทั้งนี้ สุปปรกโพธิสัตว์ มุ่งแสดงให้เห็นถึงการบำเพ็ญสัจจบารมีคือกล่าวความจริงที่มีอยู่ในตัวจริง ๆ ทำให้เจ้าของสัจจะรอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ได้ และยังสามารถช่วยให้คนอื่นรอดพ้นจากภัยอันตรายได้ด้วย

ดังนั้น บุคคลพึงพัฒนาตนด้วยสัจจบารมี สัจจะคือความซื่อสัตย์ จริงใจ ไม่กล่าวคำคลาดเคลื่อนไปจากหลักความเป็นจริงหรือจากหลักธรรม มีความมุ่งมั่นตั้งใจรักษาสัจจะ ดังเช่นสุปปรกมะ มุ่งรักษาสัจจะไว้ด้วยชีวิตทั้งสัจจะที่มีต่อตนเองและต่อผู้อื่น

ขันติ ความอดทน หมายถึงการรักษาปกติภาวะของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะถูกกระทบกระทั่งด้วยสิ่ง อันเป็นที่พึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม มีความมั่นคงหนักแน่นเหมือนแผ่นดินซึ่งไม่หวั่นไหว ขันติจะเกิดขึ้นได้เพราะมี 1) หิริ ความละอายใจ 2) โอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อบาป ธรรมทั้ง 2 ประการนี้ ย่อมสร้างให้เกิดความอดทนอดกลั้น ไม่ลุแก่อำนาจของกิเลสทั้งหลาย ดังนั้น เมื่อกล่าวถึง ประโยชน์ของความเป็นคนมีขันติ จึงสรุปได้ดังนี้ 1) ทำให้ไม่เศร้าโศกาอาลัย 2) ทำให้ได้รับคำสรรเสริญ จากบัณฑิต 3) ทำให้ไม่มากด้วยเวรภัย 4) เป็นปัจจัยให้บรรลุผลนิพพาน (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ความอดทนอดกลั้นเป็นธรรมอันเป็นเครื่องเพียรเพากิเลสอย่างยิ่งโดยเฉพาะกิเลสคือความ ต้องการที่จะดื่มเมื่อคิดถึง รับรู้ และเห็นน้ำเมาที่ยั่วยวนให้เกิดความต้องการจะดื่ม บุคคลผู้ต้องการลด ละ เลิกน้ำเมา จึงต้องมีจิตใจที่เข้มแข็งโดยประพฤติปฏิบัติตามศีล สัจจะ และขันติที่สมทานเอาไว้อย่างตั้งใจจริงจึงจะสำเร็จผลตามปรารถนาได้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ผู้วิจัยได้รวบรวมเรียบเรียงหลักธรรมที่ปรากฏในชาดกเฉพาะที่นำมาใช้ในการลด ละ เลิกดื่ม น้ำเมาเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเป็นรูปภาพ ดังนี้

ตนเอง ครอบครัว และสังคมอุดมสุข

ด้วยการลด ละ เลิกดื่มน้ำเมาตามหลักธรรมในชาดก

01

Title 01

บุคคลผู้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทมัวเมา

02

Title 02

ผู้ซื่อสัตย์ จริงใจ ไม่กล่าวคำลลิต เคลื่อนไปจากหลักความเป็นจริง หรือจากหลักธรรม มีความมุ่งมั่นตั้งใจรักษาสัจจะ

03

Title 03

ผู้รักษาปกติภาวะของตนไว้ได้ ไม่ว่าจะถูกกระทบกระทั่งด้วยสิ่งที่ยังปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม มีความมั่นคงหนักแน่นเหมือนแผ่นดินซึ่งไม่หวั่นไหว ไม่ว่าจะมีคนทะเลาะไปของเสีย ของสกปรกหรือของหอม ของดีงามก็ตาม

ภาพที่ 1 ชุดความรู้ความสัมพันธ์ชาดกมาลากับชาดกในพระบาลีและอรรถกถา

พระพุทธเจ้าทรงสอนธรรมเพื่อนำมาประพฤติปฏิบัติคือลงมือทำจึงจะเกิดผล ดังนั้น การนำหลักธรรมมาพัฒนาชีวิตของตน ครอบครัว และสังคมที่อยู่รอบข้างให้มีความสุขได้อย่างยั่งยืน โดยใช้หลักธรรมที่ปรากฏในชาดกเพื่อป้องกันการดื่มน้ำเมาของตนคนในครอบครัวและสังคมได้แล้ว ทำให้ประชาชนสนใจใส่ใจครอบครัวมากขึ้น เพราะเห็นคุณค่าของครอบครัวและบุคคลที่เกี่ยวข้องเป็นญาติมิตรที่อยู่ใกล้ชิด เมื่อมีความสุข ครอบครัวจะเป็นสุข สังคมก็จะมีสุขไปด้วย เมื่อคนในสังคมร่วมแรงร่วมใจกันต่างทำหน้าที่ของตนอย่างเข้มแข็ง สามารถที่จะลด ละ เลิกปัญหาการดื่มน้ำเมาในสังคมไทยได้ เพราะคนไทยส่วนใหญ่ในปัจจุบันเริ่มมองเห็นโทษในการดื่มน้ำเมา และมองเห็นผลที่แท้จริงจากการลด ละ เลิกการดื่มน้ำเมาที่มีผลทั้งด้านร่างกายและจิตใจ มีการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามโดยลด ละ เลิกพฤติกรรมที่ไม่ดีและดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่นำมาพัฒนาชีวิต ให้มีแก่นสารเป็นพื้นฐานให้กิเลสคือความโลภ โกรธ หลง เบาบางลงได้ ส่งผลให้เกิดคุณธรรมต่าง ๆ ในจิตใจ เป็นผู้มีเมตตา กรุณา มีหิริโอตตปปะ มีสัจจะและขันติ จึงส่งผลให้พฤติกรรมของตนเองแสดงออกมาในทางที่ดีและอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุขร่มเย็นเป็นสุข

๕

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง วิเคราะห์ความสัมพันธ์ชาดกมาลากับชาดกในพระบาลีและอรรถกถา ผู้วิจัยพบว่ายังมีประเด็นที่เป็นสาระสำคัญที่น่าสนใจศึกษาค้นคว้าอีกมาก เนื่องด้วยคำศัพท์ที่เป็นบทบาลีสันสกฤตนั้น มีบทบาลีสันสกฤตที่เป็นแนวทางในการนำมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันอีกมาก แต่ยังขาดการวิเคราะห์ด้านวรรณศิลป์และด้านสังคมเพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ขาดความรู้ภาษา

บาลีสันสกฤต จากคัมภีร์ที่เป็นต้นฉบับบทบาลีสันสกฤตด้วยคัมภีร์หลักภาษาคือกลุ่มคัมภีร์สหทวิเสส ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นประเด็นที่จะศึกษาวิเคราะห์ถอดแบบองค์ความรู้ในบทบาลีสันสกฤต เพื่อเป็นแนวปฏิบัติที่ดีสำหรับผู้เริ่มในการน้อมนำหลักธรรมมาพัฒนาชีวิตต่อไปได้เป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

- บุญมี แท่นแก้ว. (2542). *ความจริงของชีวิต*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 24). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.
- พระมหาปรีชา บุญทอง. (2566). กลยุทธ์การพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ของสำนักศาสนศึกษา ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค 4. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 6(1), 944–958. สืบค้นจาก https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jmhs1_s/article/view/262991
- พระอรรถชาติ เดชดำรง. (2566). การแบ่งช่วงชั้นทางสังคม: มุมมองของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนา. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 5(2), 481–492. สืบค้นจาก <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jemri/article/view/259134>
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- सानิตย์ สีนาค และ ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย. (2566). การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ลึงคปุราณะ. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 6(1), 106–119. สืบค้นจาก https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jmhs1_s/article/view/261500
- อุดมชัย ปานาพุต, ชาตรี สุขสบาย , สงคราม จันทร์ทาศิริ, วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์ และ พระมหาณรงค์ราช ครองเชื้อ. (2566). ความเป็นบัณฑิตตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสารนวัตกรรมการจัดการศึกษาและการวิจัย*, 5(3), 759–768. สืบค้นจาก <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jemri /article/view/261838>
- Aryasura. (1998). *Jatakamala*. Translated from English Version Written by Jr. S. Speyer and Edited by Luang Rajatakar Kosol. (2nd ed.) Bangkok: Mahamakut Buddhist University.
- Damnoen, P. S., Siri, P., Supattho, P. S., & Kaewwilai, K. (2021). The Development of Student Characteristics in According to the Nawaluk Framework of the Buddhist Integration of Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College. *Asia Pacific Journal of Religions and Cultures*, 5(2), 126–135. Retrieved from <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/ajrc/article/view/249662>

Miksic, J., & Tranchini, A. (1996). *Borobudur Golden Tales of The Buddhas*. Singapore: Periplus.

Mishra, K. K. (1977). *A Study of The Jatakamala of Aryashura*. Research officer G.N. Jha Kendriya Sanskrit Vidyapeetha Allahabad.

Nehru, Y. (1972). *The Discovery of India*. Translated by Karuna Kusalasai. Bangkok: Soonkrang.

Pengphala, P. (1987). *Jataka and Thai Literature*. Bangkok: Ramkhamhaeng University.

Phoprasitsat, A. (1991). *Mahayana Buddhism*. Bangkok: Mahamakut Buddhist University.

Vaidya, P. L. (1976). *Jatakamala*. Bombay: The Mithila Institute.